

Således gik den industrielle udvikling i vid udstrækning uden om de mindre købstæder bl.a. med det resultat, at vandringen fra land til by især var vendt mod hovedstaden, de store provinsbyer og stationsbyerne. De mindre byer havde derimod direkte nettoudvandring. Det er nuancer, Dybdahl har valgt kun at antyde eller helt at udelade.

Omvendt kan der peges på emner, som nok har fået en lidt vel rigelig dækning. Sundhedsforholdene er naturligt et centralt emne i en socialhistorie, og afsnittene herom rummer mange spændende iagttagelser. Gentagelser undgås dog ikke, bl.a. fordi gennemgangen af sundhedsforholdene dels er bygget tematisk op, dels er kildebestemt. Således er der et afsnit med lange citater fra stadslægerens beretninger, der er værdifulde som socialhistoriske kilder, og som Dybdahl allerede for 20 år siden gennem en lokal udgivelse pegede på. De lange citater bl.a. vedrørende seksualiteten indebærer imidlertid, at præventionens udbredelse behandles flere steder. Det forekommer ikke nødvendigt, når det samtidig ud fra den internationale litteratur fremhæves, at præventionen endnu havde begrænset betydning for fødselstallet.

En bog bør især vurderes på egne præmisser, da vægningen af meget store stofmængder, der skal formidles på et begrænset sidetal, altid vil bero på et skøn. Og det kan da konstateres, at Dybdahls fremstilling giver et særdeles levende indblik i periodens sociale forhold. Det sker ikke mindst i kraft af spredte citater og egne genrebilleder, der som forudsætning har en velskrivende forfatter med omfattende litteraturkendskab inden for et meget bredt fagspektrum.

I tilknytning til Dansk social histories syv bind er udsendt et fælles regi-

sterbind udarbejdet af Annegrete Dybdahl. Det indeholder billed-, diagram-, kort- og tabelfortegnelse, person-, stednavne- og sagregister. I et kort forord redegøres for principperne bag registrenes udarbejdelse. Det gøres klart, at en række skøn har været uundgåelige, men stikprøver i registrene tyder på, at de er udarbejdet meget omhyggeligt. En detalje undrer dog anmelderen. I personregistret anføres citerede forfattere meget nyttigt med oplysning om uddannelse. Tillige anføres det, om pågældende er ansat i museums-, arkiv- eller biblioteksvæsenet, men tilsyneladende ikke, hvis det er ved universitetet. Det er åbenbart, at registerbindet øger brugsværdien mange fold af det særdeles centrale værk, som Dansk social historie vil være de næste mange år.

Per Boje

Richard Willerslev: *Sådan boede vi. Arbejdernes boligforhold i København omkring 1880.* (Akademisk Forlag, 1979). 146 s.

Industrihistorikeren Richard Willerslev var en periode tilknyttet Forskningsrådets projekt Industrialismen, Bygninger og Boliger, og nærværende bog er en frugt af dette arbejde.

Afhandlingen samler sig om arbejdernes boligforhold på Christianshavn og Vesterbro omkring 1880. Året er valgt, da der netop det år blev foretaget de første egentlige boligtællinger.

De to kvarterer er heller ikke tilfældigt valgt. Christianshavn var det gamle arbejderkvarter, mens Vesterbro var skudt frem efter 1850 og opført til den hastigt voksende industriarbejderklasse.

Der indledes med en fyldig beskrivelse af hovedstadens beboelses- og bebyggelsesforhold, og herunder præ-

senteres den officielle boligstatistik og vanskelighederne ved dens anvendelse. Der fremlægges en analyse af boligmarkedet i udvalgte kvarterer med henblik på at fastslå andelen af smålejligheder og beboelsestæthed og dermed på fastlæggelsen af arbejderkvarterer. Afsnittet giver endelig et signalement af tidens ejendomstyper.

Forfatteren må nødvendigvis hurtigt begrænse sit arbejdsfelt, og det gør han ved at fastholde de to udvalgte kvarterer samt ved at samle sig om den faglærte arbejder, repræsenteret ved smed- og maskinarbejderen. Det var et fag i vækst, og det var en gruppe, der talte op mod 15% af hovedstadens faglærte arbejdere. Siden begrænses gruppen yderligere til de arbejdere, der var ansat på de to jernindustrielle virksomheder J.G.A. Eickhoff på Vesterbro og B & W på Christianshavn. Denne indsnævring er heller ikke tilfældig. Gennem mange år har forfatteren arbejdet med den bekendte storproducent af grafiske maskiner J.G.A. Eickhoff's maskinfabrik, hvis velbevarede arkiv er afleveret til Erhvervsarkivet. Valget af B & W arbejderne var også naturlig, da virksomheden var landets største industrivirksomhed.

Den valgte metode gør det muligt for forfatteren at følge de enkelte arbejdere på nært hold. Willerslev går så langt, at han følger 6 Eickhoffske arbejdere gennem virksomhedens lønningsbøger, og da han kender deres årsindtægt, adresser, boliger og husleje, beregnes boligudgiftens andel af årsfortjenesten. Spredningen er stor, mellem 14 og 21%, hvortil kommer en meget betragtelig udgift til opvarmning.

Forfatteren forsøger også at rekonstruere de enkelte lejligheder, og i plancher bringes de 6 arbejderes lejligheder.

Det er således en indgående og vær-

difuld undersøgelse, der her er lagt frem. Der er næppe tvivl om, at den metodik, der er anvendt, vil danne forbillede for tilsvarende undersøgelser rundt om i landet. Ikke mindst her har forfatteren høstet stor fortjeneste, for titlen ... Sådan boede vi .. er nok vel flot, da han som set hurtigt snævrer sin undersøgelse ind og i realiteten kun beskriver en række udvalgte arbejderes boligforhold i to udvalgte kvarterer.

Det skal i øvrigt tilføjes, at bogen er velillustreret. Det er derfor et gedigent, solidt og konsekvent arbejde, Richard Willerslev her har lagt frem.

Henrik Fode

Troels Andersen: *Jens Adolf Jerichau. (1890-1916). En biografi og billedfortegnelse over hans værker.* (Borgen, 1983). 197 s.

Maleren Jens Adolf Jerichaus korte, men intensive kunstnerkarriere forløb næsten upåagtet i hans samtid og var en kamp med økonomiske problemer og manglende forståelse fra de kredse, hvis accept og støtte var en forudsætning for hans virksomhed. Hans produktive periode strakte sig kun over 6 år til hans tidlige død i Paris, hvor han begik selvmord, kun 26 år gammel. I den periode formåede han at nå frem til et kunstnerisk selvstændigt udtryk og kom til at afsætte sig spor i dansk kunsthelt til i dag. Med sine store figurkompositioner, der er komponerede over en stærk, personlig farveopfattelse, og hvis indhold ofte bygger på indre, mystiske oplevelser, nåede han frem til en ekspressionistisk, spontan maleform, der placerer ham med europæiske samtidige som Kokoschka og Kandinsky. Længe efter hans død er hans betydning for danske kunstnere